

УДК 340.134

О. Р. Вайцеховська

ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Постановка проблеми. Суб'єкти міжнародного фінансового права є важливим складником міжнародного фінансового правопорядку. У науці міжнародного права питання суб'єктів міжнародного права вважається основним, а сутність і природа міжнародного права є похідними від природи й сутності суб'єктів міжнародного права [1, с. 293]. Останніми десятиліттями в науковій літературі триває дискусія навколо правового статусу осіб, що беруть участь у правовідносинах міжнародного характеру, включаючи фінансові. Зокрема, наявність міжнародних кредитних та інвестиційних правовідносин, у яких однією стороною є держава, а другою стороною – приватна юридична особа, спричинили появу наукових думок щодо їх міжнародної правосуб'єктності, а здатність фізичної особи нести міжнародну кримінальну відповідальність розглядається окремими науковцями як підстава наділяти фізичну особу статусом особливого (нетипового) суб'єкта міжнародного права тощо. На фоні швидкої глобалізації міжнародних фінансових відносин, набуття певної «публічності» юридичними та фізичними особами постає не менш важливе питання правового статусу міжнародних неурядових фінансових організацій, роль яких останніми роками невпинно зростає, а вплив на держави та міжнародні міжурядові організації не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання суб'єктів міжнародного фінансового права розглядали Ю.А. Ровінський, В.І. Лісовський, В.М. Шумілов, Г.В. Петрова, Л.Л. Лазебник та інші науковці. Досліджували міжнародну правосуб'єктність учасників міжнародних відносин Д.В. Кулеба, О.В. Тарасов, В.Г. Буткевич, Л.А. Моджорян, В.М. Репецький, М.О. Баймуратов, Л.Д. Тимченко, В.П. Кононенко, В.Е. Теліпко, А.С. Овчаренко, Н.Н. Шаповалова, Д.І. Фельдман, Г.І. Курдюков, М.Ю. Черкес, А. Фердросс, С.В. Черниченко й багато інших учених. Особлива увага правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій приділялась дослідницею І.О. Булорус.

Метою статті є дослідження правового статусу міжнародних неурядових фінансових організацій, зокрема виявлення в них елементів міжнародної правосуб'єктності в міжнародних фінансових відносинах.

Вклад основного матеріалу дослідження. Залежно від походження суб'єктів права (їхньої правової системи заснування) можна виділити: 1) оригінальні міжнародні особи, які отримують персонативну форму міжнародно-правової особи та здійснюють міжнародно-правову діяльність як основну (держави й міжнародні міжурядові організації); 2) комплементарні суб'єкти, які отримують персонативну форму національно-правової особи в межах певної національної правової системи й тільки в тому випадку, якщо національно-правова система допускає вихід таких осіб на міжнародно-правовий рівень, можливе встановлення з ними міжнародно-правової комунікації (приватні юридичні та фізичні особи) [2, с. 161–162].

Відносини між оригінальними міжнародними особами є за своїм характером міжнародними публічними відносинами, які регулюються міжнародним публічним правом. У свою чергу, відносини між комплементарними суб'єктами регулюються національним правом, а за наявності іноземного елемента – міжнародним приватним правом. У цьому контексті міжнародні неурядові організації, на наш погляд, мають дещо іншу правову природу, яка в певному смислі є дуалістичною. З одного боку, міжнародні неурядові організації юридично створюються відповідно до норм національного права й формально є національними юридичними особами. З іншого боку, мета, з якою створюються міжнародні міжурядові організації, із самого початку передбачає їхні відносини із суб'єктами міжнародного права або приватними суб'єктами іноземного походження. Тому зараховувати їх до комплементарних суб'єктів, звичайна діяльність яких передбачається в межах своєї національної системи права, а вихід на міжнародний рівень можливий тільки за згодою держав, на нашу думку, не зовсім правильно.

Стосовно правового статусу неурядових міжнародних організацій думки науковців розходяться. У доктрині сучасного міжнародного права склалось дві основні позиції: 1) міжнародні неурядові організації є суб'єктами не міжнародного права, а міжнародних правовідносин; 2) у міжнародних неурядових організаціях, статут і діяльність яких не суперечить основним принципам міжнародного права, визнається обмежена міжнародна правосуб'єктність у рамках консультативних відносин із міжурядовими організаціями, а також у рамках права міжнародних організацій [3, с. 27].

Стосовно першої позиції, то ми підтримуємо думку Д.І. Фельдмана та Г.І. Курдюкова, які зазначають, що з погляду загальної теорії права неможливим є те, щоб особа була суб'єктом правовідносин, не будучи при цьому суб'єктом права, оскільки кожна правовідносина – це конкретна реалізація прав та обов'язків, які належать суб'єктові права. Тому, щоб стати суб'єктом правовідносин, треба передусім бути суб'єктом права [4, с. 14–27]. Наприклад, якщо приватна іноземна юридична особа вступає в кредитні відносини міжнародного характеру з державою, то вона є суб'єктом права, яким регулюються відносини. У цьому випадку вона не стає учасником (або суб'єктом) міжнародних публічних правовідносин і суб'єктом міжнародного права. У цих правовідносинах держава виступає в ролі приватної юридичної особи (є суб'єктом міжнародного приватного права), а такі відносини є міжнародними приватноправовими відносинами, що регулюються міжнародним приватним правом [5]. З огляду на зазначене, вважаємо, що правова особа, яка є суб'єктом міжнародних публічних правовідносин, водночас є й суб'єктом міжнародного права.

Другої позиції стосовно міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій у науці міжнародного права дотримуються І.О. Білорус [3], Л.Д. Тимченко [6, с. 241], О.С. Шибяєва [7, с. 25] та інші. Таку саму позицію займає М.О. Баймуратов, на думку якого міжнародні неурядові організації володіють спеціальною правосуб'єктністю, яка притаманна тільки учасникам певного кола відносин у рамках окремої галузі міжнародного права [8, с. 49].

У сфері фінансових відносин міжнародного характеру діє низка міжнародних неурядових фінансових організацій, до яких належать, наприклад, Паризький

клуб кредиторів, Лондонський клуб кредиторів, Асоціація учасників міжнародних фондових ринків (ISMA) й багато інших. Розглянемо питання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій на прикладі Паризького клубу. Паризький клуб є неформальною організацією, що об'єднує інтереси країн-кредиторів, не має чіткої організаційної структури та формально відкритий для будь-якої країни-кредитора, яка приймає практику його роботи. Головою Паризького клубу є висока посадова особа Міністерства фінансів Франції, а секретаріат знаходиться у французькому казначействі. Паризький клуб являє собою форум для західних банків і небанківських інвесторів з країнами-боржниками [9, с. 397].

За формальними ознаками ця організація є національною юридичною особою, діяльність якої підпорядковується національному праву Франції. Проте вона тісно співпрацює з країнами-боржниками, а також із МВФ у контексті з'ясування їхнього фінансового стану й перспектив щодо проведення ними економічних реформ. Отже, *de facto* вона вступає у відносини із суб'єктами міжнародного права в процесі прийняття рішень щодо реструктуризації боргів країн. Угоди про наявність консультативного статусу міжнародних неурядових організацій в ООН, її спеціалізованих установах, Раді Європи мають договірне походження [3, с. 35].

У науковій літературі зазначається перелік елементів міжнародної правосуб'єктності, яким повинен володіти суб'єкт міжнародного права: право виступати на міжнародній арені від свого імені, право вступати у відносини з іншими суб'єктами міжнародного права, право брати участь у створенні норм міжнародного права, підпорядковуватись нормам міжнародного права, визнаватись суб'єктом міжнародного права іншими суб'єктами міжнародного права тощо. У правовому статусі Паризького клубу такі елементи мають місце, проте володіють певними особливостями. Паризький клуб за 60 років свого існування став однією з дійових осіб у проведенні міжнародної стратегії в галузі кредитування й забезпечення погашення заборгованостей [10]. Отже, він виступає на міжнародній арені від свого імені та вступає у фінансові правовідносини із суб'єктами міжнародного права.

Багаторічна діяльність Паризького клубу щодо укладення угод про реструктуризацію свідчить про те, що ця організація спільно з країнами-кредиторами виконує закріплені в міжнародних угодах домовленості щодо реструктуризації боргу, а тісна співпраця з МВФ обумовлює напрям діяльності Клубу в рамках статутних принципів Фонду. Вступаючи в переговорний процес із країнами-кредиторами в рамках Паризького клубу, країни-боржники *de facto* визнають його правосуб'єктність.

Щодо права брати участь у створенні норм, то Паризький клуб періодично розробляє правила (Торонтські умови, Лондонські умови, Неапольські умови, Ліонські умови тощо), в яких закріплюються правила й умови реструктуризації боргів. Формально, враховуючи особливості процедури прийняття, такі правила не є міжнародними нормами. Більше того, в науковій літературі часто зазначається про їх односторонність і незахищеність від політичних та іншого роду маніпуляцій. Проте ними керуються під час прийняття рішень представники юридичних осіб з різних країн, а тому ці норми в силу визнання їх суверенними країнами (*opinio juris*) шляхом багаторічного застосування набувають сили міжнародних звичаєвих

норм. Також Паризький клуб бере опосередковану участь в укладенні угод про реструктуризацію боргів з країнами-боржниками, відповідно, опосередковано бере участь у нормотворенні міжнародних норм. Так, за результатами переговорів з країнами-боржниками члени Паризького клубу підписують Узгоджений протокол реструктуризації боргу, умови якого набувають чинності після того, як країна-кредитор і країна-боржник домовляться на двосторонній основі щодо реструктуризації кредиту [9, с. 400]. Наприклад, у 2015 році підписана Угода між Урядом України та Урядом ФРН про реструктуризацію частини державного зовнішнього боргу України в рамках Паризького клубу кредиторів. У назві Угоди чітко закріплюється, що її положення відповідають домовленостям у рамках Паризького клубу, які закріплені в Протоколі.

Відносини між міжнародними неурядовими фінансовими організаціями й державами містять іноземний елемент. Проте такі відносини (окрім формальних вимог реєстрації) не регулюються нормами національного права, включаючи норми міжнародного приватного права. Міжнародні неурядові економічні організації не є операторами міжнародних економічних відносин, оскільки не отримують прямого прибутку зі своєї діяльності [3, с. 56]. На відміну від відносин між іноземними юридичними особами (операторами) та державами, які регулюються міжнародним приватним правом, відносини міжнародних неурядових фінансових організацій з державами будуються на довірі й домовленостях і мають більше договірний міжнародний характер. Вони регулюються міжнародними нормами, що закріплені в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, Ради Європи та інших міжнародних документах [11, с. 165–166], і міжнародними звичаєвими нормами, які виробились за десятки років існування таких міжнародних неурядових фінансових організацій. Оскільки правова поведінка є індексом юридичного індивіда й тільки особи, які охоплюються правом, можуть робити дії, що передбачені правом [12, р. 89], неможливо, щоб особа була суб'єктом правовідносин, не будучи при цьому суб'єктом права, яким регулюються ці відносини. Тому важливим під час визначення правового статусу міжнародних неурядових фінансових організацій є встановлення правового характеру їхніх відносин із державами, в цьому випадку він є міжнародним публічно-правовим.

На відміну від юридичних і фізичних осіб, такі відносини не мають індивідуальний комерційний характер, а є регулярним процесом співпраці з країнами (відповідно до цілей цієї організації). Паризький клуб *de jure* як юридична особа національного походження діє відповідно до національного права, а *de facto* представляє колективну багатонаціональну волю великої кількості юридичних осіб з різних країн. Міжнародні неурядові фінансові організації представляють не власні фінансові та політичні інтереси, а інтереси багатьох десятків транснаціональних корпорацій і країн їхнього походження [3, с. 56].

Діяльність сучасних міжнародних неурядових фінансових організацій характеризується організаційною єдністю, самостійністю волі, постійним характером діяльності, правомірністю діяльності згідно з нормами міжнародного права [3, с. 36–37]. Проте найважливішою ознакою діяльності міжнародних неурядових фінансових організацій є те, що вони активно сприяють розвитку міжнародного співробітництва.

цтва у фінансовій сфері. Це є головним принципом у міжнародному фінансовому праві та однією з статутних цілей міжнародних міжурядових фінансових організацій (наприклад, МВФ [13]).

Прикладом консультативного статусу міжнародних неурядових організацій і їхньої тісної співпраці з міжнародними організаціями є також діяльність Асоціації учасників міжнародних фондових ринків (нараховує 700 членів з 50 країн), яка, виступаючи афілійованим членом Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO), здійснює нагляд за обігом міжнародних фінансових інструментів, установлює правила чесної практики, здійснює збирання, оброблення й надання інформації учасникам фондового ринку тощо [14].

Висновки. Отже, міжнародним неурядовим фінансовим організаціям притаманні елементи міжнародної правосуб'єктності в силу наявності таких ознак: 1) вступають у міжнародні відносини від свого власного імені; 2) на відміну від інших юридичних осіб, міжнародні неурядові фінансові організації представляють колективну багатонаціональну волю національних суб'єктів; 3) відносини міжнародних неурядових фінансових організацій із суб'єктами міжнародного права мають не разовий, а систематичний характер у рамках цілей організації; 4) на відміну від приватних юридичних осіб (операторів), які займаються господарською діяльністю, що регулюється національним правом, діяльність міжнародних неурядових фінансових організацій має не прямий господарський характер, а координувальний і регулювальний характер; 5) міжнародні неурядові фінансові організації визнаються суб'єктами міжнародного фінансового права іншими суб'єктами міжнародного права; 6) беруть участь у нормотворенні за допомогою консультацій із міжнародними міжурядовими фінансовими організаціями шляхом створення внутрішніх норм, які *de facto* визнаються державами, та опосередковано виступають третьою стороною в угодах між країнами; 7) сприяють міжнародному співробітництву у фінансовій сфері, що є основним принципом міжнародного фінансового права. Указані ознаки свідчать про правосуб'єктність міжнародних неурядових фінансових організацій в окремих фінансових відносинах, що є підставою вважати їх суб'єктами міжнародного фінансового права зі спеціальною правосуб'єктністю.

Література

1. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / за ред. В.Г. Буткевича. Київ: Либідь, 2002. 608 с.
2. Тарасов О.В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.11 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 509 с.
3. Білорус І.О. Правосуб'єктність міжнародних неурядових організацій в умовах глобалізації міжнародного економічного права: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / Українська академія зовнішньої торгівлі. Київ, 2005. 219 с.
4. Фельдман Д.И., Курдюков Г.И. Основные тенденции развития международной правосубъектности. Казань: Издательство Казанского университета, 1974. 90 с.
5. Вайцеховська О.Р. Правова природа комерційних угод між державами та іноземними приватними юридичними особами. Часопис Київського університету права. 2017. № 4.
6. Тимченко Л.Д. Международное право: учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 1999. 528 с.
7. Шибаева Е.А., Поточный М. Правовые вопросы структуры и деятельности международных организаций. Москва: Юридическая литература, 1988. 238 с.
8. Баймуратов М.О. Міжнародне право: підручник. Суми: ВТД «Університетська книга»; Одеса: «Астропринт», 2006. 424с.

9. Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: підручник. 5-те вид, перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 582 с.
10. Мельник П.В., Тарангул П.В., Гордей О.Д. Банківські системи зарубіжних країн: підручник. Київ: Алерта, 2010. 586 с.
11. Макарова И.А. Международное право в современном мире: сборник статей. Москва: Международные отношения, 1991.
12. O'Connell D.P. The international law of sea. Vol. 1. 634 p.
13. Статті Угоди Міжнародного валютного фонду від 22.07.1944. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_921/page.
14. Регулювання міжнародного ринку цінних паперів. URL: <https://studlib.info/finansy/68817-regulyuvannya-mizhnarodnogo-rinku-cinnikh-paperyv/>.

Анотація

Вайцеховська О. Р. Питання міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових фінансових організацій. – Стаття.

У статті досліджено наукові підходи до правового статусу міжнародних неурядових організацій. На підставі виявлення елементів міжнародної правосуб'єктності в міжнародних неурядових фінансових організацій встановлено їхню міжнародну спеціальну правосуб'єктність у міжнародних фінансових правовідносинах.

Ключові слова: міжнародна неурядова фінансова організація, міжнародна правосуб'єктність, суб'єкт міжнародного права.

Аннотация

Вайцеховская О. Р. Вопросы международной правосубъектности международных неправительственных финансовых организаций. – Статья.

В статье исследованы научные позиции относительно правового статуса международных неправительственных организаций. На основании выявления элементов международной правосубъектности у международных неправительственных финансовых организаций установлена их международная специальная правосубъектность в международных финансовых правоотношениях.

Ключевые слова: международная неправительственная финансовая организация, международная правосубъектность, субъект международного права.

Summary

Vaitsekhovska O. R. The Issue of International Legal Personality of International Non-Governmental Financial Organizations. – Article.

The study investigates the scientific views on the legal status of international non-governmental organizations. International special legal personality of international non-governmental financial organizations in international financial relations is recognized due to the discovery of elements of international legal personality in them.

Key words: international non-governmental financial organization, international legal personality, subject of international law.